

Prevenció, avagy a büntetőjog funkcióváltása^[1]

Az utóbbi évtizedekben a büntetőjog nemcsak a társadalmi szabályozók középpontjába került és egyes különös részi bűncselekmények bemutatása révén a jogalkotó a társadalompolitika általános regulatív eszközeinek tekinti.^[2] A büntetőjog korábbi punitív és represszív jellemzői mára már inkább preventív irányú büntetőjoggá formálódtak, amelynek célja, hogy a bűncselekmények veszélyét minimalizálják. Az anyagi büntetőjogban ez a megközelítés az általános társadalmi érdekek védelmét már a bűnös cselekményt megelőző, speciális rizikót jelentő előkészületi magatartások büntetni rendelésével éri el.^[3]

A büntetőjog funkcióváltásának egyik megjelenési indikátora, hogy a korábbi legitimációs tényezőket felváltani igyekeznek az ellenség-büntetőjog és a szimbolikus jogalkotás jelensége. Az ellenség-büntetőjog megnevezés a magyar szakirodalomban szokatlannak tekinthető, és azokat a törvényhozási változásokat fedi, amelyek a korábbi, hagyományos gyakorlathoz képest strukturális váltást, paradigmaváltást jelenthetnek a nyugati országok büntetőjogában.^[4] Ezek a tendenciák Magyarországot is elérték, és az ellenség-büntetőjog egyes megnyilvánulási formái az utóbbi évek jogalkotásában is megfigyelhetőek, amelynek nyomán a „küzdelem törvényhozás”^[5] lenyomatai megjelentek nálunk is például a szexuális bűncselekmények, a terrorizmus és a szervezett bűnözés területén.^[6]

Az ellenség-büntetőjog jelenségét Günther Jacobs mutatta be 1985-ös tanulmányában. Az ellenség-büntetőjog gondolata szerint a jogállami büntetőjog klasszikus elemeit meg kell vonni a társadalom „ellenségeitől” annak érdekében, hogy a társadalommal hűséget szerződött polgárok biztonságát megóvjuk.^[7] Jacobs szerint a büntetőjog a tetteseket vagy polgárként kezeli, akiknek az esetében a magánszféra klasszikus büntetőjogtól mentes terület kell, hogy maradjon, vagy pedig ellenségként, illetve veszélyforrásként, ahol a büntetőjogi felelősségre vonhatóság határa akár a bűnös gondolat szintjéig előrehozható. Ahogyan Nagy Ferenc találóan megállapítja: „[a]z ellenség-büntetőjog optimalizálja

[1] A jelen tanulmány „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült”.

[2] Nuotio, 1992, 177.

[3] Sieber, 2016, 15.

[4] Nagy, 2013, 131.

[5] Nagy, 2006, 13.

[6] Németh, 2018, 781–782.

[7] Jakobs, 1985, 753.

a jogtárgyvédelmet, a polgár-büntetőjog optimalizálja a szabadságszférát.” Kiemeli azt is, hogy Jacobs nézetrendszere az 1980-as évektől a 2000-es évek elejéig jelentősen átalakult, hiszen eredetileg az ellenség-büntetőjogot még csak kivételképp érvényesítendő, mondhatni végszükségi büntetőjogként tartotta legitimálhatónak, míg húsz évvel később már az olvasható ki az általa leírtakból, hogy az ellenség-büntetőjognak nincs reális alternatívája a társadalom védelmére. Az ellenség-büntetőjog jellemző megnyilvánulási formái között felleljük a büntetendőség, büntetőjogi felelősség előrehozatalát, a bűncselekményre irányuló szervezetek létrehozásának sui generis előkészületi cselekménykénti kriminalizálását, a büntetendőség előrehozatalával arányban nem állóan súlyos büntetés tételezését, valamint az ellenségekkel szemben az eljárási garanciák leépítését.^[8]

Látható tehát, hogy az ellenség-büntetőjog így a büntetőjog társadalomvédelmi funkcióját leszűkíti a társadalom törvénytisztelő rétegére, ezáltal a büntető hatalom legitimációja eltolódik a szabadságvédelmi pontról az ellenségek elleni küzdelem irányába. Mindezek a magyar büntetőjogi jogalkotásba is megjelenő tendenciák, bár megjegyzendő, hogy az állam elleni bűncselekmények körében már a 19. századi Csemegi-kódex sem nélkülözte a *sui generis* előkészületi cselekmények kriminalizálását a súlyos büntetésekkel kísérve.^[9] Az újdonság inkább az, hogy az „állam ellenségei” helyett e legújabb jogalkotási termékek a „társadalom ellenségeit” veszik célba, és az állambiztonság védelmi eszközeit kiterjesztik a társadalom biztonságának terrénumára, amelynek szabályozását eddig a korlátozható, legitim állami beavatkozás jellemezte. Gondoljunk arra, hogy a bűnszervezetben részvétel, illetve a terrorizmus finanszírozása önálló bűncselekményként szerepelnek a büntető törvényben, csakúgy, mint a bűnszervezeti időtartam alatt vagy előtt megszerzett vagyontárgyak tekintetében a fordított bizonyítási teher bevezetése a vagyonek Kobzás tekintetében.^[10]

Az angolszász büntetőjog-irodalom szintén észleli a fenti jelenséget, mint a büntetőjog változási irányát. Az angol nyelvű irodalomban az ellenség-büntetőjog helyett inkább a preventív büntetőjog megjelölést használják. A preventív büntetőjog legitimnek és szükségesnek kíván mutatkozni akkor is, amikor éppen a saját maga által lefektetett értékekkel megy szembe. A civil társadalom és a politikum nem válik el ebben a rendszerben.^[11]

A preventív büntetőjog egyes megnyilvánulási formái közt találjuk a sérelemmel járó cselekmények deklarálását (*harm plus culpability*), a bűncselekmény megkezdésének kriminalizálását (*inchoate offences*), a megkísérelt cselekmények büntetendővé nyilvánítását (*substantive offences defined in the inchoate mode*), előkészületi cselekmények definiálását (*pre-inchoate offences*),

[8] Nagy, 2013, 159–160.

[9] 1878. évi V. tc., 127. szakasza a Felségsértés cím alatt tárgyalt hasonló *sui generis* előkészületi, absztrakt veszélyeztetési deliktumot

[10] Vö. Btk. 255. §, 321. §

[11] Vö. Carvalho, 2017, 109.

a veszélyesnek minősített anyagok birtoklásával elkövetett bűncselekményeket (*crimes of possession*), a veszélyeztetési bűncselekmények beiktatását (*crimes of endangerment*), végül valamely bűnös szervezetben vállalt tagság büntetését (*crimes of membership*).^[12]

A biztonságközpontú büntetőjog tekintetében Peter Ramsay megkülönbözteti a büntetőjog objektív és szubjektív biztonsági szerepét. Az objektív szerep a büntetőjog általános feladatában, funkciójában keresendő: az értékek absztrakt védelmével a büntetőjog objektíve biztosítja a társadalmi rend fenntartását. A szubjektív biztonság nem más, mint az állampolgárok szubjektív biztonságérzete, amelyet kétféle módon érhet el a büntetőjog. Egyrésztől, az egyén szubjektív biztonságérzetét támogatja, hogy a büntetőjog az egyénhez kapcsolódó értékek védelmét a kriminalizáció útján látja el. Egy példával élve, az emberölés büntetendővé nyilvánításával szubjektíve növekedik a biztonságérzetünk, hiszen úgy látjuk, hogy az állam nem hagyná válasz nélkül, ha valaki az életünkre törne. Másrészt, a szubjektív biztonságérzetet növeli, hogy azokat a cselekményeket kriminalizálja, amelyek a szubjektív biztonságérzetüket veszélyeztetné. Ezek tipikusan azok az esetek, amikor az állam már azt megelőzően megengedi a beavatkozás lehetőségét, még mielőtt a védendő értékek sérelme felmerülne.^[13] Látható, hogy a preventív büntetőjog tulajdonképpen a másodlagos szubjektív biztonsági funkciót igyekszik előtérbe helyezni.

Nagy Ferenc az ellenség büntetőjog és preventív büntetőjog jelenségeit élesen kritizálva rögzíti, hogy „[m]ár az ellenség-büntetőjog fogalma is túl bizonytalan és homályos marad, ez is ellentmond a jogállami elveknek és tartalmilag a veszélyforrás elleni küzdelmet foglalja magába a bűncselekményhez való konkrét kapcsolódás nélkül. A kérdéskör másik aspektusa, hogy a biztonsági felfogás – olykor egyoldalú – dominanciája gondolatilag veszélyes módon összekapcsolódik a kitasztás (kirekesztés) és a prevenció iránti társadalmi igényvel.”^[14]

A másik tényező, amely a büntetőjog funkcióválságának a hátterében áll, az ún. szimbolikus jogalkotás. Tulajdonképpen Ramsay fenti megfogalmazásának elsődleges, objektív biztonsági elemére utalok ezzel. A szimbolikus jogalkotás nem új jelenség, inkább arról van szó, hogy a büntetőjogban a szimbolizmusnak eddig nem volt jelentős szerepe.

A szimbolikus jogalkotás a jogi normák, illetve a jogszabályok funkciójával függ össze. Szilágyi Péter a jogszabályok fajtáit a bennük foglalt rendelkezések jellege szerint osztályozva rögzíti, hogy azok lehetnek jogi normákat tartalmazó, jogi normák érvényességét érintő, egyedi intézkedést tartalmazó, politikai célkitűzést tartalmazó, illetve szimbolikus, azaz deklaratív jellegű jogszabályok.^[15] Az utóbbi kategóriába tartoznak azok a jogszabályok, amelyek tényleges regulatív

[12] Ashworth – Zedner, 2012, 544–547.

[13] Ramsay, 2011, 206–208.

[14] Nagy, 2013, 167–168.

[15] Szilágyi, 2002, 6. (https://www.ajk.elte.hu/file/Kodifikacio_SzilagyPeter.pdf)

funkcióval nem rendelkeznek, hanem valamely érték elvont, absztrakt védelmét szolgálják. Rixer kiemeli, hogy a szimbolikus jogalkotás célja, hogy egyes átmeneti időszakokban az új alapelveket és eszméket megjelenítse a jogi dokumentumokban annak érdekében, hogy fokozatosan alakítsa át a jogrendszert. Egyes értéktelítettebb alapelvek beépítése ugyanis hosszabb folyamat eredményeként lehetséges csak. Rixer a konkrét ellenségkép megjelenítését is a szimbolikus jogalkotás egyik megjelenési formájának tekinti.^[16]

A büntetőjogi jogalkotásban a szimbolikus elem a Ramsay által megfogalmazott másodlagos funkcióban érhető tetten, azaz amikor a büntetőjogi szabályozás a regulatív funkciót meghaladóan értékvédelmi jelentéstartalmat közvetít. Magyarországon az utóbbi évek gyakorlati kriminálpolitikájának fő jellemzője a (szimbolikus) büntetőjog expanziójában, a punitivitás reneszánszában foglalható össze.^[17]

Példaként említhetjük az ún. három csapás bevezetését. Borbíró Andrea e tekintetben kiemeli: „[a] hazai »három csapás« javaslat [...] sokkal inkább a kriminálpolitikai szimbolizmus, mintsem a kriminálpolitikai racionalitás szülötte. A racionalitás hiányát két tényező jelzi. Egyrészt a javaslat kriminálpolitikai indoka a hiányos ismereteken és a bűnözésről alkotott torz képen alapul, azaz nem jól méri fel a problémát, amelyet megoldani kíván. Másrészt elhibázott kriminálpolitikai célja is, ugyanis a *three strikes* törvények amerikai tapasztalatai – a hazai híresztelésekkel ellentétben – arra utalnak, hogy a modell nem alkalmas a kriminalitási trendek alakítására.”^[18]

A magyar büntető törvényben szimbolikus tényállásként jelenik meg a köznyugalom elleni bűncselekmények többsége, amelyek elsősorban azt hivatottak biztosítani a véleménynyilvánítás kapcsán, hogy a társadalomban alapvetőnek gondolt értékeket és eszméket absztrakt módon megvédjék. Ugyancsak szimbolikus jogalkotási termék az Alaptörvényben a valamikori Zétényi-Takács-féle törvényjavaslat megjelenítése a politikai okból nem üldözött törvénysértések büntetőjogi elévülésének nyugvásáról.^[19]

A bűnözés egyik oka a társadalmi adottságokban keresendő. Az adott társadalom Quetelet-i értelemben vett „bűnözési hajlama” elsősorban a kriminálstatisztika használatával mutatható ki. A bűnözés társadalmi tömegjelenségének vizsgálatakor azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a statisztika a már megtörtént események adatait rögzíti. A megvalósult bűncselekmények számából és a bűnözési hajlamból kiindulva a demográfiai tényezők figyelembe vételével a bűnözés jövőbeli alakulására következtethetünk. Ez a következtetés azonban csak pusztán predikció lehet, hiszen a meglévő adatokból a jövőre pontos meghatározást nem végezhetünk, lévén hogy a bűnözés statisztikai mérése csupán a vizsgált jelenség leírása és kifejezése a statisztikai jelrendszer igénybevételével.^[20]

[16] Rixer, 2012, 42.

[17] Nagy, 2013, 167–168.

[18] Borbíró, 2008, 166.

[19] Vö. Btk. 333-334. §-ok, illetve Alaptörvény U) cikk (1) bekezdése.

[20] Pusztai – Szolnokiné Kránitz, 1972, 223.

A prediktív bűnmegelőzés különösen az angolszász országokban mára már kialakult gyakorlat. Lényege szerint a bűnmegelőzésnek nemcsak a meglévő adatokra kell támaszkodnia, hanem a meglévő statisztikai adatokból a jövőre nézve a bűnözést „tervezni” kell. Az egyes bűncselekményi kategóriák letörését a prediktív megelőzés célszámok kitűzésével kívánja elérni azáltal, hogy a fókuszban szereplő bűncselekmény-kategóriákra proaktív nyomozásokkal, illetve az erőforrások racionalizált átcsoportosításával a megcélzott számú cselekmény felderítését tervezi.^[21]

A jövőbeli bűncselekmények befolyásolására a büntetőjog csak a szankciórendszer alakításával, illetve a kriminalizáció-dekriminalizáció irányvonalával képes. A jogalkotás bűnözéshez való hozzáállása szerint a büntetési politika lényegileg befolyásolhatja a bűncselekmények számát. Látható tehát, hogy a büntetőpolitika csak a bűnügyi statisztika segítségével képes megfelelő választ adni a bűnözésre.

A hatályos Btk. büntetőpolitikájának meghatározásakor a jogalkotó utalt arra, hogy a rendszerváltás óta a különböző kormányzatok eltérő büntetőpolitikai irányvonalat követve alakították át – sokszor egymásnak ellentmondva – a büntetőjogi rendelkezéseket. Előtérbe került a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépést segítő rendelkezések megalkotása, valamint a bűnözés szerkezetében bekövetkezett változások következményeként a büntetéseket szigorító rendelkezések.

A Btk. miniszteri indokolása visszautal arra a kormányzati feltételezésre, amely szerint a „jogszabály szigora, a büntetési tételek növelése, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazása, az áldozatok védelme meg fogja fékezni a bűnök elkövetőit és világossá teszi a társadalom minden tagja számára, hogy Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma. Erős Magyarország csak akkor születhet, ha az ország házában olyan törvények születnek, amelyek garanciát jelentenek a törvénytisztelők biztonsága számára.”^[22] Az ún. bifurkációs büntetőpolitikai irány megfogalmazásával egyértelművé tette a jogalkotás, hogy az új Büntető Törvénykönyvvel szembeni egyik legfontosabb elvárás a szigorúság, amely elsősorban a visszaesőkre vonatkozó rendelkezésekben nyilvánul meg, az első alkalommal bűncselekményt elkövetők esetén azonban a Btk. a prevenció szempontok érvényesítését is lehetővé teszi.

A büntetőjogi jogalkotás az utóbbi években jelentősen előtérbe került, alkalmazási gyakorisága megnövekedett. Megfigyelhető, hogy egyes – akár időszakos – társadalmi problémákat, szükségleteket *ad hoc* büntetőjogi jogalkotással kíván a jogalkotó megoldani. A speciális törvényi tényállások száma megszorodott, illetve egyedi esetekből következtetve, induktív módon történt meg egyes tényállások megalkotása.^[23] Az ún. adminisztratív bűncselekmények szintén növekvő számot

[21] Vö. Perry (et al.), 2013.

[22] Miniszteri indoklás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény preambulumaéhoz.

[23] Pl. a kiszolgáltatott személy megalázása című bűncselekmény (Btk. 225. §) megalkotását egy az interneten elterjedt egyedi becsületcsorbító videofelvétel indukálta, a tanúvallomás jogosulatlan

mutatnak a büntető törvényben, és egyes korábban rendészeti vagy szabálysértési jellegű cselekmények bűncselekménnyé nyilvánítása is megtörtént.^[24]

Amíg tehát a 19–20. században érvényesülő paradigma alapján a büntetőjog legitimitációjának alapja és a büntetőjog feladata az volt, hogy a társadalom által elfogadott alapértékeket védje és ezáltal értéket is hordozzon, a 20. század végétől az állami büntetőhatalom ezen legitimitációs axiómája erodálódik. Ez kihatással van a jogállami büntetőjogra is. Nagy Ferenc összegzése alapján, a „biztonságot fenyegető, egyre kiélesedő veszélyhelyzeteket tekintve a büntetőjog alapelvei meginogni látszanak, és fennáll az a veszélyes lehetőség, hogy a jogállam helyébe a biztonsági állam és biztonsági büntetőjog lép. A jogállami büntetőjognak biztonsági büntetőjog felé haladása ellenére az ellenség-büntetőjog elfogadása, erősítése, legitimálása elfogadhatatlan, s nem véletlen a Jakobs-féle álláspont széles körű és erőteljes kritizálása, sőt elutasítása. Meghatározott személycsoportok – akár terroristák vagy más veszélyes bűntettesek – személyi státuszának tagadása számos centrális jelentőségű alkotmányos elvbe ütközne, így a jogállamiság elvébe, az emberi méltóság követelményébe, a tettfelelősség elvébe, a bűnösségi elvbe, az ártatlanság vélelmébe, a törvény előtti egyenlőség követelményébe. Ehhez még nagy visszaélési veszély is társulna. Hiszen hogy ki az ellenség, azt a mindenkori törvényhozói hatalom definiálja. [...] A társadalomból a 'rosszat' mindenáron kiűzni és a társadalomba nem integrálni akarni, ez nem felvilágosult kriminálpolitikára utal. Ahol a jó és a rossz vegytisztán egymástól elkülönülne, ahol a megértésre törekvés felfüggesztődne és a humanitás szétdarabolódna, nos egy ilyen világból semmi jó nem származna”.^[25]

Véleményem szerint az ellenség-büntetőjog és a szimbolikus jogalkotás önmagában nem a jogállami büntetőjog erózióját jeleníti meg, hanem az állami büntetőhatalom legitimitációs pontját hangolja át, nem megfelelő védelmi elemekre helyezve a hangsúlyt. Az állami büntetőhatalom legitimitációjának, azaz az állam beavatkozási igazolásának ilyenén hangsúlyváltozásai egyfajta következményként idézik elő a jogállami büntetőjogi elvek látható félrecsúszását és válságát. Ez kétségtől átfedést okoz a büntetőjog funkcióválsága és a jogállami büntetőjog válsága között. A jogállami büntetőjog válságának azonban az ellenség-büntetőjogon és a szimbolikus jogalkotáson túlmenően más megnyilvánulási formái is vannak.

A büntetőjog ebben a kontextusban kezdi elveszíteni *ultima ratio* jellegét, ehelyett úgy tűnik, hogy a jogalkotás a büntetőjogot inkább *ratio universalis*-ként, azaz minden problémát megoldó általános eszközként kezeli. Csakhogy a korábban nem kriminalizált emberi magatartásoknak a büntetőjogi hatótérbe vonása

* megtagadása című bűncselekmény (Btk. 277. §) a büntetőeljárás kötelességzegést egyedi esetből kiindulva kriminalizálta, a hatósági eljárás megzavarásának beiktatása (Btk. 279. §) a médiában elterjed és közfelháborodást kiváltó egyedi esetből származott, amikor egy terhelt támadólag székelt emelt a bíróságra.

[24] Vö. Btk. XXXIV. fejezet

[25] Nagy, 2013, 167–168.

kontraproduktív lehet. Kriminálstatisztikai szempontból ez a tendencia egyértelműen a bűncselekmények számának növekedéséhez vezet, hiszen az addig nem tilalmazott magatartások újabb számként jelennek meg a büntetendő cselekmények összességében, amely nyilvánvalóan nem lehet célja a racionális jogalkotásnak.

IRODALOM

- Ashworth, Andrew – Zedner, Lucia (2012): Prevention and Criminalization: Justification and Limits, *New Criminal Law Review*, Vol. 15 No. 4, Fall, 542–571.
- Borbíró Andrea (2008): „Three Strikes and you’re out” Magyarországon – kriminálpolitikai racionalitás vagy szimbolikus jogalkotás? *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Tomus 45. 165–179.
- Jakobs, Günther (1985): Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgutsverletzung. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 4. sz. 751–785.
- Carvalho, Henrique (2017): *The Preventive Turn in Criminal Law*. Oxford University Press, Oxford.
- Nuotio, Kimmo (1992): Das Bild des Strafrechts im Zeitalter der Risikogesellschaft. In: *Criminal Law Theory in Transition – Strafrechtstheorie im Umbruch*. Finnish Lawyers’ Publishing Company, Helsinki, 175–198.
- Nagy Ferenc (2013): *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Ferenc (2013): Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog erőzójáról. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica*, Tomus 68. 1–21.
- Németh Zsolt (2018): Az ellenség-büntetőjog lenyomata. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica*, Tomus 81. 801–811.
- Ramsay, Peter (2011): Preparation Offences, Security Interests, Political Freedom, In: R. A. Duff, Lindsay Farmer, S. E. Marshall, Massimo Renzo, Victor Tadros (szerk.): *The Structures of the Criminal Law*. Oxford University Press, Oxford, 211–228.
- Pusztafi Károly – Szolnokiné Kránitz Mariann (1972): Gondolatok a kriminálstatisztika fogalomrendszeréről. *Jogtudományi Közlöny*, 5–6. sz. 223–227.
- Rixer Ádám (2012): Az újabb jogalkotás jellegzetességei. *Kodifikáció*, 2. sz. 37–54.
- Szilágyi Péter (2002): Jogalkotás, törvényhozás, kódex. In: *Kodifikáció - Szakmai tájékoztató az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar VII. Budapesti Nyári Egyetemének hallgatói számára*. ELTE ÁJK, Budapest, 1–10. 6, https://www.ajk.elte.hu/file/Kodifikacio_Szilagyipeter.pdf
- Sieber, Ulrich (2016): The Paradigm Shift in the Global Risk Society: From Criminal Law to Global Security Law. An analysis of the changing limits of crime control. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 1. sz. 14–27.
- Perry, Walter R. (et al.) (2013): *Predictive Policing - The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations*. Rand Corporation.

